

ЕДНА НОВОЗАПИСАНА НАРОДНА ПЕСЕН ЗА ХРИСТО БОТЕВ

Анчо Калоянов

Публикуваните досега народни песни, които отразяват националноосвободителните борби на българите през XIX в., са твърде малко на брой и с някои изключения са без значителни художествени достойнства. Това явление е интересно и за фолклористиката, и за историята на българската литература, защото хронологически се разполага в период, в който с ускорени темпове се извършва смяната на естетическото поданство на широките слоеве от българското общество. Крайната граница на процеса са войните 1912—1918 г. Наблюденията върху историческите песни показват, че от втората половина на XIX в. до войните те са под плодотворното влияние на възрожденската литература, осъществявано най-вече чрез битуващите в народа песни и стихотворения на поетите от Възраждането, включително и Вазов, при което в историческите песни се утвърждава възрожденското светоусещане и ново разбиране за историята. От гледна точка на фолклора това време е твърде кратко, пронесът на усвояване на нови идеи чрез литературата се прекъсва и част от песните, които възпяват събития и герои от националноосвободителните борби, остават локално ограничени, не попадат в сборките на записвачите, а публикуваните са ни известни от еднократни записи. Песните за Ботев не правят изключение и щастлива случайност е в наши дни да се запише нова песен за Ботев, каквато е съхраняващата се в архива на Катедрата по българска литература във Великотърновския университет. Цитирам я изцяло, тъй като тя притежава художествени качества и е любопитна с оглед на процесите на взаимодействие между фолклор и литература:

- Събор ми съ збиръ мижду Влашкъ зимя,
мижду Влашкъ зимя, Влашкъ и Бугданскъ.
във сред събор седи този Христу Ботев,
този Христу Ботев — български войвода,
5 нъ раму му седи пили соколово.
Ботев пили дума: — Оъ, тъ тебе, пиле,
аз теб те не храня в очи дъ мъ гледаш,
най тъ, пиле, храня дълеч да тъ прятя,
дълеч дъ тъ прятя ду моя вилият,
10 ду моя вилият, ду българскъ зимя,
хъбер дъ ми носиш ду стари вуйводи,
ду Стефън Караджа, ду Хаджи Димитра.
Ти нъ тях дъ кажиш мумши дъ събират —
мумши дубруволци, мумши самоволци.
15 Мумши дъ събирът, бунъ дъ си дигът,
в помуш дъ ми дойдът, с труци шъ съ бийми,
с турци шъ съ бийми, пак шъ дъ надвийми,
та шъ дъ спичелим българскъ свубодъ!
Пили жалну пиши, с криле Ботев бие,
20 с криле Ботев бие и на Ботев дума:

- Ой, тъ тебе, Ботев, български войвода,
аз ти хъбер нося ут Стамбул градъ,
ут Стамбул градъ, ут царя султанъ.
Султанъ съ кани тебе жив дъ фани,
25 тебе жив дъ фани с кремък дъ тъ дире!
Де зачува Ботев тези тежки думи,
той на мумци дума: — Мумци дубруволци,
мулети съ богу сушъ дъ настани,
сушъ дъ настани, Дунав дъ присъхни —
30 Дунав дъ си миним, Бълканъ дъ стигним,
с гръм дъ пугравими Старътъ плънинъ,
Старътъ плънинъ, българскъ рудинъ,
ем шъ дъ съ бийми със турски племена,
пак шъ дъ надвийми, та шъ дъ спичелим,
35 та шъ дъ спичелим българскъ свуболь!

Тази песен е изпял гъдуларят Трифон Кръстев Кюркчиев, роден в 1900 г., от гр. Бяла, а е записана от студента Иван Георгиев Иванов. Записвачът е отбелязал: „Дядо Трифон е научил песента от братята Петър и Пею Василеви от с. Павел, Великотърновско, гъдулари и певци като него самия. Песента се пее на трапеза.“

На песните за Ботев се спира П. Диневков (вж. Български фолклор, I, 1972, с. 566—567). Обект на внимание са били те и в една статия на Хр. Вакарелски (Христо Ботев в българското народно творчество, Сборник „Христо Ботев“, 1949, с. 451—475). В сравнение с известните досега новозаписаната песен е оригинална и художествено издържана разработка на темата за преминаването на четата на Ботев. Последователно е спазен дванадесетосричният размер, който е рядко срещан в песенната практика от по-ново време. Този размер почти сигурно свидетелства, че тя не е дело на панаирджийски певци, за ролята на които ние имаме доста непълна представа и поради това сме им отrekli каквото и да било значение за развитието на българския фолклор от Освобождението до наши дни. Вероятно нейни създатели и естествени носители са певци като известния Васил Димов от Тревненските колиби, полупрофесионалист-гъдулар, каквито са и Трифон Кюркчиев и братята Петър и Пею Василеви. Самата песен не е изолиран факт във фолклора на Средна Северна България, както най-общо можем да определим района, откъдето е записана. Отгук са записани голяма част от песните за националноосвободителните борби, публикувани в „Българско народно творчество“, т. III, 1963. Освен на срещащите се в цялата страна песни на Ботев в народно изпълнение в този край събирачите попадат и на поемата на Никола Козлев „Черен арап и хайдут Сидер“, както това личи от сборника „Народни песни от Средна Северна България“, с. 154.

В жанрово отношение песенният фолклор на Средна Северна България се характеризира с по-слабо застъпване на обредните и епическите песни, новото световъзприемане на българина се чувствава не само в историческите, но и в хайдушките, семейно-битовите и любовните песни. Затова и едва ли е случаен фактът, че М. Арнаулов класифицира песенния материал от Еленско и съобразно съществуващите литературни жанрове (вж. Фолклор от Еленско, СБНУ, т. XXVII, 1913 г.), т. е. в отличие от други райони фолклорът на Средна Северна България показва по-голяма близост с новата българска литература.

По-специално внимание заслужава в този аспект връзката на нашата песен с Вазовото стихотворение „Радецки“ („Тих бял Дунав“). В пирираната статия Хр. Вакарелски посочва, че „историята с „Радецки“ и Козлодуй става известна на всички българи в значителна степен и чрез това Вазово произведение“ (с. 452) и поради това песните за Ботев най-често възпаяват именно този момент — преминаването на четата. Три реда от нашата песен — 31, 32 и 33 — повтарят почти дословно следната строфа от Вазовото стихотворение:

Скоро с гръм ще поздравиме
Стара планина,
кървав бой ще заловиме
с турски племена!

„Тих бял Дунав“ е публикувано месеци след събитието, а неговата широка популярност още тогава е вън от всякакво съмнение. Това Вазово стихотворение органически е вплело в себе си поетиката на народната песен.

На Вазов дължим представата си, че Дунавът е бял: в „Тих бял Дунав“ и в „Де е България“? — и двете са широко популярни песни — народният поет е закрепил в литературен текст този епитет, който идва от фолклора. Най-добър пример за фолклора е обръщението в редица песни: „Дунав, бели Дунав!“. Изразът „златни вълни“ в първата строфа носи отпечатъка от цветовата характеристика при фолклора, където „златното“ освен като цвят на боговете и на мъртвите в обредните и митическите песни се явява и при описание на величави сцени. Също така и властната натура на войводата при срещата му с капитана на кораба Вазов изгражда в духа на народната песен. Така че Вазовото стихотворение е било съвсем близко до световъзприемането на българина в годините наскоро след Освобождението и народният певец е взел от него като от нещо свое.

Но приведената песен познава редица моменти, които я разграничават от литературната традиция. Събрани са заедно Христо Ботев, Стефан Караджа и Хаджи Димитър, което не съответства на историческата истина. Създадена вероятно в същия край, от който е и записана и в който споменът за подвизите на четата на Стефан Караджа и Хаджи Димитър е бил жив още дълго време, този факт не свидетелства против предположението, че песента е възникнала наскоро след Освобождението. Той по-скоро се дължи на желанието на народния творец да свърже в едно художествено цяло своите представи за тримата войводи. Без да се интересува от конкретно-историческия факт, народният певец прави това, което съществува вече в литературата — баладата на Христо Ботев „Хаджи Димитър“, в която е упоменато и името на Стефан Караджа. Диалогът между войводата и пилето соколово издава близост с народната балада „Юнак в тъмница“. И тук пилето, което войводата храни, вече си е свършило работата (вж Никола Георгиев, Наблюдения върху поетиката на българската народна песен, сп. Лит. мисъл. 1972, кн. 3), но вместо вести от Стефан Караджа и Хаджи Димитър то носи вести от султана, което показва нарушаване на традицията. Прави впечатление, че народният творец, знаейки „Тих бял Дунав“, се отказва да преразкаже по Вазов или подобно на него самото преминаване на четата с парахода „Радецки“, може би защото все още разполага с чудесното като елемент от поетиката:

Мулети съ богу сушъ дъ настани,
сушъ дъ нъстани, Дунав дъ присъхни. . .

Тези редове показват и правомерността на съществуването на народната песен за Ботев успоредно с „Тих бял Дунав“ — за определени среди от народа тя все още е била по-прекия път за осмислянето и възпяването на един героичен момент от новата ни история.